

נטיעת ישראל באדמתו

ראשי פרקים

מבוא

- א. בין רועה לנוטע
- ב. המלך דוד — רועה
- ג. מאוהל לבית
- ד. תקופת השופטים — המשך תקופת הנדודים
- ה. איסור השיבה למצרים
- ו. המשך יציאת מצרים
- ז. איפה יום העצמאות?
- ח. חנוכת בית המקדש הראשון
- ט. מקדש ומשכן
- י. כרובים — קבע ועראי
- יא. שלמה שדומה לנטיעה במלכותו
- יב. הסכנה האורבת לנוטע
- יג. לעתיד לבוא — נטיעה נצחית

א. מבוא

נטיעה ראשונה בעולם, של הקב"ה היתה:

ויטע ה' אלקים גן בעדן מקדם וישם שם את האדם אשר יצר
(בראשית ב, ח).

על האדם הוטל "לעבדה ולשמרה" (שם טו). מיד לאחר בריאתו היה האדם לעובד אדמה.

דבר רגיל הוא במקרא שעצמים שהכתוב מספר עליהם, משמשים בשתי משמעויות: האחת ממשית והשניה סמלית. המשמעות הסמלית קשורה לעולם האנושי שבהקשרו העצמים מוזכרים.¹ העצים בגן עדן מסמלים איפוא את

1. ראה: הראי"ה קוק, ערפלי טוהר, ירושלים תשמ"ג, עמ' ל, ד"ה אין רחוק הוא הרעיון. עין במאמרי: "טעמו של פסח", בתוך: משעבוד לגאולה — מפסח עד שבועות, לזכר משה ברי הי"ד, מרכז שפירא: מכון תורני ישיבת אור עציון, תשנ"ו, עמ' 32-33, ושם הערה 5.

נטיעת ישראל באדמתו

המציאות האנושית: הגן ניתן לאחריותו של האדם, ושם בגן עדן, היה צריך להיות מקומו. כשם שהעצים נטועים במקומם, כך צריך היה האדם להיות נטוע במקומו. ברם, חטאו של האדם גרם לכך שכוונה זו לא התממשה. מערכת היחסים שבין האדם לאדמתו התקלקלה, מעתה תצמיח האדמה קוץ ודרדר ומזונותיו של אדם יבואו בקושי, ולא עוד, אלא שאדם גורש מגן עדן ונאלץ לנדוד למקום אחר.

בניו של אדם, קין והבל, עסקו בשני מקצועות שונים: קין היה עובד אדמה, ואילו הבל היה רועה צאן. אחר כך חטא קין ברצח הבל. עונשו של קין היה דומה לעונשו של אדם: "כי תעבד את האדמה לא תספ תת כחה לך נע ונד תהיה בארץ" (בראשית ד, יב). נמצא, ששני עובדי האדמה הראשונים – אדם וקין – חטאו וגורשו מאדמתם. המסקנה המתבקשת מפרשה זו היא שעבודת האדמה משחיתה את האדם, ואילו חיי נדודים ורעיית צאן מתאימים יותר לרצון ה'².

ברם, מצאנו שכשיבואו ישראל לארצם הם עתידים ליטוע בה עצים, כך נאמר בויקרא יט, כג:

וכי תבאו אל הארץ ונטעתם כל עץ מאכל וערלתם ערלתו את פריו שלש שנים יהיה לכם ערלים לא יאכל.

חז"ל אף הפליגו וראו בפסוק זה לא רק ציווי ליטוע, אלא ביטוי עיקרי להליכה בדרך ה'. כך נאמר בויקרא רבה (מרגליות) כה, ג:

ר' יהודה בר' סימון פתח: אחרי ה' אלקיכם תלכו ואתו תיראו ואת מצותיו תשמרו ובקולו תשמעו ואתו תעבדו ובו תדבקון (דברים יג, ה). אמר ר' יהודה בר סימון: וכי איפשר לאדם לבשר ודם להלוך אחרי הקב"ה, אותו שכתוב בו: 'ביס דרכך ושבילך במים רבים' (תהלים עז, כ), ואת אמרת: 'אחרי ה' אלקיכם תלכו'? 'ובו תדבקון' (שם), וכי איפשר לבשר ודם לעלות בשמים ולהדבק באש, אותו שכת' בו: 'כי ה' אלקיך אש אכלה' (דברים ד, כד), 'כורסייה שביבין דינור, נהר דינור' (דניאל ז, ט-י), ואת אמרת: 'ובו תדבקון'? אלא מתחילת ברייתו שלעולם לא נתעסק אלא במטע תחילה, הדא הוא דכתיב: 'ויטע ה' אלקים גן בעדן' (בראשית ב, ח), אף אתם כשאתם נכנסין לארץ ישראל לא תתעסקון אלא במטע תחילה, 'כי תבאו אל הארץ ונטעתם כל עץ מאכל'.

2. כפי שמצאנו אח"כ אצל נוח שנטע כרם, והדבר הוליד לשכרותו. השוה: הרב אלחנן

הרב ישראל סמט

הקב"ה נטע גן, וגם אנו מצווים לעשות כמותו: ליטוע עצים בארץ ישראל ולנסות להפכה לגן עדן. צורת מחשבה זו ראויה לעם השב לארצו ודבק בה, כדברי חז"ל: "כשאתם נכנסים לארץ ישראל". כך התנבא הנביא יחזקאל (לו, ח) על פריחת הארץ לאחר השיבה מהגלות: "ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו ופריכם תשאו לעמי ישראל כי קרבו לבוא". כך חשו גם הבאים לארץ בתקופתינו, והפכו את נטיעת העצים לאחד הסימנים הבולטים של השיבה לארץ.³ התורה מייעדת את עם ישראל לחיים של עבודת אדמה בארץ ישראל. בכל מקום בתורה, עם ישראל מתואר כעם של עובדי אדמה האוכלים מיגיע כפיהם. ברכתם היא ברכת האדמה וענשם הוא עונש של בצורת ורעב.

עם ישראל עבר מרעיית צאן לחיים חקלאיים. מעבר זה היה כרוך בסיכונים הקשורים בנטיעה — בחיים החקלאיים. בדברים שלהלן נעסוק במעבר זה — מיציאת מצרים להתישבות בארץ — ובמשמעויותיו.

א. בין רועה לנוטע

בשחר ימיו של עם ישראל, היו אבותינו רועי צאן. שלושת האבות ושנים עשר בני יעקב עסקו כולם ברעיית צאן. עיסוק זה, אִפְשָׁר להם לא להיות תלויים במקום מסוים. כך אנו מוצאים את אברהם ויעקב עוברים עם מקניהם מארץ לארץ. אברהם עלה לארץ ישראל, ויעקב וכל מקנהו עלו לארץ מפדן ארם ואחר כך ירדו מצרימה. כשבאה משפחת יעקב למצרים, המשיכה בעיסוק המשפחתי המסורתי.⁴ אף לאחר יציאת מצרים, בשנות נדודיהם במדבר, עסקו ישראל במרעה.⁵ אמנם מכל שבטי ישראל היו שהתייחדו בכך שהיה להם 'מקנה רב',⁶ אך גם לאלה שלא היה מקנה רב, היה מקנה.

על פי העקרון שהוזכר לעיל, יש לחפש בתיאור אבותינו כרועים גם את משמעותו הסמלית. הצאן ורועיהם נודדים ממקום למקום. תיאור אבותינו כרועים מדגיש את היותם נודדים ולא חקלאים הנטועים במקום אחד ואינם זזים ממנו. אין זה מפתיע איפוא, שאנו מוצאים בתנ"ך מקומות רבים

סמט, עיונים בפרשות השבוע, בראשית שמות, ירושלים תשס"ב, עמ' 14-17.
3. ראה למשל: אניטה שפירא, 'המוטיוויים הדתיים של תנועת העבודה', בתוך ציונות ודת, ירושלים תשנ"ד, עמ' 319.
4. בראשית מו, לב.
5. שמות יב, לח.
6. במדבר לב, א.

נטיעת ישראל באדמתו

בהם מדומה עם ישראל לצאן, ומנהיגיו לרועים.⁷ גדולי המנהיגים של עם ישראל, היו רועי צאן: משה ודוד. מצאנו שאף הקב"ה מכונה: רעה ישראל.⁸ הכניסה לארץ גרמה לשינוי. עם ישראל התנחל בארץ והפך לעם של עובדי אדמה. מרועי צאן, הפכו אבותינו לחורשים, זורעים ונוטעים. כשם שמצאנו שעם ישראל מדומה לעדר צאן, כך במקומות רבים בתנ"ך מדומה היאחזות עם ישראל בארץ לנטיעה, והקב"ה למי שנוטע את העם בארצו.⁹

ב. המלך דוד – רועה

דוגמא לשינוי שעבר על עם ישראל, נוכל למצוא בנבואת נתן לדוד, בה מסביר ה' לדוד מפני מה לא יוכל לבנות את בית המקדש. הנבואה חוזרת לימי הנדודים במדבר, כדברי ה' לדוד, בשמואל ב ז, ו-ז:

כי לא ישבתי בבית למיום העלתי את בני ישראל ממצרים ועד היום הזה ואהיה מתהלך באהל ובמשכן: בכל אשר התהלכתי בכל בני ישראל הדבר דברתי את אחד שבטי ישראל אשר צויתי לרעות את עמי את ישראל לאמר למה לא בניתם לי בית ארזים.

ה' כביכול התהלך באהל, כנודד במדבר. מנהיגי ישראל במדבר מדומים לרועים,¹⁰ והם לא נצטוו לבנות בית לה' המתהלך עמם באוהל. אף דוד

7. למשל: במדבר כז, טז-יז; שמואל ב ה,ב; ירמיהו ב, ה; ג, טו; כג, א-ד, ועוד. השוה גם שמות רבה ב, ב: "...במה הוא בוחנו (= את הצדיק) במרעה צאן, בדק לדוד בצאן ומצאו רועה יפה שנא' (תהלים עח, ח) 'ויקחהו ממכלאות צאן', מהו ממכלאות צאן כמו (בראשית ח) ויכלא הגשם, היה מונע הגדולים מפני הקטנים והיה מוציא הקטנים לרעות כדי שירעו עשב הרך ואחר כך מוציא הזקנים כדי שירעו עשב הבינונית, ואח"כ מוציא הבחורים שיהיו אוכלין עשב הקשה, אמר הקב"ה מי שהוא יודע לרעות הצאן איש לפי כחו יבא וירעה בעמי, הה"ד (תהלים עח, ח) 'מאחר עלות הביאו לרעות ביעקב עמו', ואף משה לא בחנו הקב"ה אלא בצאן, אמרו רבותינו כשהיה מרעה רועה צאנו של יתרו במדבר ברח ממנו גדי ורץ אחריו עד שהגיע לחסית כיון שהגיע לחסית נזדמנה לו בריכה של מים ועמד הגדי לשתות, כיון שהגיע משה אצלו אמר אני לא הייתי יודע שרץ היית מפני צמא עיף אתה הרכיבו על כתיפו והיה מהלך, אמר הקב"ה יש לך רחמים לנהוג צאנו של בשר ודם כך חייך אתה תרעה צאני ישראל, הוי ומשה היה רועה" (שמות ג, א).

8. תהלים פ, ב; ישעיה מ, יא, ועוד.

9. ישעיהו ס, כא; ירמיהו לא, כז, ועוד.

10. רד"ק לפס' ז: "את אחד שבטי ישראל – שופטי ישראל ומלכם כמו "לא יסור שבט מיהודה" (בראשית מט, י) כמו שאמר "אשר צויתי לרעות את עמי ... ישראל" והשופט

הרב ישראל סמט

רועה היה, ועובדה זו מתבטאת בהמשך הנבואה בהבנת תפקידו ההסטורי, כפי שמופיע שם ח-ט:

ועתה כה תאמר לעבדי לדוד כה אמר ה' צבאות אני לקחתך מן הנוה מאחר הצאן להיות נגיד על עמי על ישראל. ואהיה עמך בכל אשר הלכת ואכרתה את כל איביך מפניך ועשתי לך שם גדול כשם הגדלים אשר בארץ.

הנבואה מבטאת את המהפך שחל בחיי דוד: מרועה צאן אלמוני הפך דוד למלך גדול ששמו מפורסם. ברם, ראייה רחבה יותר של משמעות רעיית הצאן, מביאה למסקנה שהכתוב הזכיר את דוד כרועה כיוון שרעיית הצאן קשורה לנדודים, לחוסר קביעות. חיי הנדודים של המלך מבטאים את מצב עמו. עד עכשיו עדיין לא נקבעו ישראל על אדמתם וכעת צריך להתרחש מהפך הסטורי, כפי שממשיך ה' את דבריו לדוד, שם י:

ושמתי מקום לעמי לישראל ונטעתי ושכן תחתיו ולא ירגז עוד ולא יסיפו בני עולה לענותו כאשר בראשונה.

אמנם דוד ניצח את אויביו, אך עם ישראל עדיין לא התיישב היטב על אדמתו, עדיין חסרה ה'נטיעה'. ה' – רועה ישראל, משנה כביכול את תפקידו, והופך לנוטע.¹¹ רק כשייטע הקב"ה את עמו, כשעם ישראל ישב על אדמתו בבטחה גמורה, אז יוכל בנו של דוד לבנות בית לה' את בית המקדש.

נבואת נתן מלמדת אותנו פרק בהלכות מנהיגות. דוד חש שהגיע הזמן בו 'ישב' הקב"ה בבית. הקב"ה משיב שעדיין הוא רועה ישראל, על כן אין הוא יושב אלא מהלך בקרב צאנו.¹² "כי לא ישבתי בבית למיום העלתי את בני ישראל ממצרים ועד היום הזה ואהיה מתהלך באהל ובמשכן. בכל אשר התהלכתי בכל בני ישראל..." (שם שם ו-ז). דוד אמנם חש שעכשיו הניח ה' לו מכל אויביו, אך לא כך היה מצבו תמיד. אף הוא החל את מלכותו כנווד, וה' התהלך עמו: "ואהיה עמך בכל אשר הלכת..." רק לאחר שישבו ישראל על אדמתם בדרך של נטיעה, אז תבוא גם השכינה למקומה הקבוע.¹³

או המלך הוא הרועה; וכן במקומו בדברי הימים את אחד שופטי ישראל (דברי הימים א יז, ו).

11. שינוי מעין זה בדימוי המיוחס למעשה ה', ישנו גם בתהלים פ. בתחילת הפרק מדומה ה' לרועה: "רעה ישראל האזינה נהג כצאן יוסף ישב הכרובים הופיעה (פס' ב), ובסוף הפרק לנוטע: גפן ממצרים תסיע תגרש גוים ותטעה (ט); וכן: וכנה אשר נטעה ימינך ועל בן אמצתה לך (טז).

12. השוה דברים א, לג, ועוד.

13. התיישבות דוד בבית הקבע היא חלק מהמעבר משלב הנדודים לשלב הקבע. בינתיים

נטיעת ישראל באדמתו

המקרא מדמה את נדודי עם ישראל לנדודי הצאן, ואת האחזותו בארץ לנטיעת עץ. הקב"ה מדומה לרועה ולנוטע, בהתאם לתקופה המתוארת.

ג. מאוהל לבית

המלך דוד חשב שהשעה ראויה לבנות את בית המקדש. כדי להבין את אורח מחשבתו, עלינו לחזור לציווי התורה על בנין בית המקדש. לאחר הציווי על הבאת כל הקרבנות למקום אשר יבחר ה', מצווה התורה, בדברים יב, ח-יא:

לא תעשון ככל אשר אנחנו עשים פה היום איש כל הישר בעיניו. כי לא באתם עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה אשר ה' אלקיך נתן לך. ועברתם את הירדן וישבתם בארץ אשר ה' אלקיכם מנחיל אתכם והניח לכם מכל איביכם מסביב וישבתם בטח. והיה המקום אשר יבחר ה' אלקיכם בו לשכן שמו שם שמה תביאו את כל אשר אנכי מצוה אתכם עולתיכם וזבחיכם מעשרתיכם ותרמת ידכם וכל מבחר נדריכם אשר תדרו לה'.

בינתיים, כל זמן שלא באו ישראל אל המנוחה ואל הנחלה, לא נבחר 'המקום' לעבודת ה'. אבל לאחר שישראל יעברו את הירדן, ישבו בארץ וה' יניח להם מכל אויביהם מסביב, אז עתיד להבחר 'המקום' – בית המקדש.

כבר בשמות טו, יז, נרמז היחס בין השלמת תהליך ההתישבות בארץ לבין בניית בית המקדש:

תבאמו ותטעמו בהר נחלתך מכון לשבתך פעלת ה' מקדש ה' כוננו ידיך.

ה' נוטע את עמו בארץ תחילה, ורק אח"כ ייבנה מקדש ה'.¹⁴ לאחר שדוד ניצח את אויביו, חש שהגיעה השעה לבחור מקום לה', וכדברי דוד לנתן הנביא, בשמואל ב ז, א-ב:

ויהי כי ישב המלך בביתו וה' הניח לו מסביב מכל איביו. ויאמר המלך אל נתן הנביא ראה נא אנכי יושב בבית ארזים וארון האלוקים ישב בתוך היריעה.

על הנימוק הכתוב בתורה, שה' הניח לישראל מכל אויביהם, הוסיף דוד נימוק נוסף: המלך עצמו יושב בבית ארזים, ואי אפשר שארון מלכו של עולם, יימצא באוהל. 'בית ארזים' מסמל בית מפואר וחזק. רק מלכים ועשירים גדולים יכלו

אין המעבר שלם. לאחר שיתקיים 'ונטעתים', יבוא ה' וישב בביתו. 14. כדברי רבי לבנו, כתובות סב ע"ב.

הרב ישראל סמט

להרשות לעצמם יבוא ארזים מהלבנון כדי לבנות את ביתם.¹⁵ אך מלבד זאת, מסמל הארז נטיעה גדולה וחזקה, שאינה נעקרת ממקומה בקלות, נטיעה אלוקית — "עצי ה' ארזי לבנון אשר נטע" (תהילים קד, טז). דוד הבין שביתו הבנוי מבטא את 'המנוחה והנחלה' אליהם צריך עם ישראל להגיע כתנאי לבניית בית המקדש, והוא מוסיף ומטעים: אי אפשר שישראל יושבים בכבוד, ואינם מכבדים את ה'. טהרת לבו של דוד, העזרה האלוקית לה הוא זוכה תמיד ובעיקר נימוקיו של דוד נראו כה משכנעים, עד שנתן הנביא מבלי להוועץ בה' אמר על כך לדוד: "ויאמר נתן אל המלך כל אשר בלבבך לך עשה כי ה' עמך" (שם שם ג).

ברם, לא כך ראתה ההשגחה את המצב. כאמור, מקומו של דוד הוא בין הרועים. רועה צאן היה ותפקידו הוא עדיין להוליך את הצאן למקומו. על אמירת דוד שהוא יושב בבית ארזים משיב לו הקב"ה, שם יא-יג:

והגיד לך ה' כי בית יעשה לך ה'. כי ימלאו ימיך ושכבת את אבתך והקימתי את זרעך אחריך אשר יצא ממעיך והכינתי את ממלכתו. הוא יבנה בית לשמי וכננתי את כסא ממלכתו עד עולם.

דוד אמנם בנה לעצמו בית ארזים, אך בית ממש לא בנה. איזהו בית ממש? הוי אומר: בית מלוכה.¹⁶ משפחת מלוכה, שושלת, היא הבית האמיתי והנטיעה האמיתית.¹⁷ בית הארזים יכול להיות קבוע במקומו רק כשהנטיעה האלוקית תושלם. רק כשיבנה ה' את ביתו של דוד, אז יוכל בנו של דוד לבנות את בית ה'. תפקידו ההסטורי של דוד היה לנצח את אויבי ישראל, אך רק בזרעו יהיה ניכר שההישג שהשיג לא היה עוד נצחון זמני בשרשרת שעבודים. רק שלמה יהיה 'איש מנוחה'.¹⁸

15. שלמה נצרך לכמות גדולה של ארזים, אותם קנה ממלך צור (מלכים א ה, טז-לב). בוני הבית השני הוצרכו לקבל צו מלכותי שיאפשר להם להביא ארזים לבניית הבית (עזרא ג, ז).

16. ראה תרגום על 'בית יעשה לך ה': "בית מלכו — בית מלוכה.

17. השוה לדבר ה' יוסי על חמשת בניו: נטעתי חמשה ארזים בישראל (שבת קיח ע"ב, ומקבילה בבראשית רבה פה, ה).

18. דברי הימים א כב, ט. אצל המלך שלמה מודגש שבית המקדש נבנה רק כשהניח ה' לישראל מאויביהם. כך שלח שלמה לחירם: "ועתה הניח ה' אלקי לי מסביב אין שטן ואין פגע רע. והנני אמר לבנות בית לשם ה' אלקי כאשר דבר ה' אל דוד אבי לאמר בנך אשר אתן תחתיך על כסאך הוא יבנה הבית לשמי" (מלכים א ה, יח-יט). וכן בתפילת שלמה: "ברוך ה' אשר נתן מנוחה לעמו ישראל..." (שם ח, נו).

נטיעת ישראל באדמתו

במילים אחרות: אם דוד הוא עדיין רועה, תקופת שלמה בנו תהיה תקופת נטיעה.

ד. תקופת השופטים – המשך תקופת הנדודים

מנבואת נתן לדוד, ניתן ללמוד על התקופה שקדמה לבנין בית המקדש.¹⁹ עד לימי שלמה לא ראו ישראל את עצמם ולא ראתה אותם ההשגחה כ'נטועים' על אדמתם, כמי שיושבים ישיבת קבע בארצם. הדבר מתבטא בסקירה על ירושת הארץ המופיעה בפתחת ספר שופטים, בה בולט מספר השבטים שלא הורישו גוים מנחלתם. אפילו מקומו של בית המקדש היה בידי גוים עד שקנאו דוד מידי ארונה היבوسی.²⁰ עוד מצאנו שהכתוב התייחס לשעבוד הפלשתי כאל שעבוד מצרים, ולישועה ממנו כאל יציאת מצרים. דימוי זה עולה שוב ושוב. כבר למושיע הראשון מיד פלשתים, שמשון, נעשה נס של בקיעה שאחריו יוצאים מים, כדרך שנעשה למשה במדבר.²¹ הדמיון בין השחרור משעבוד הפלשתים לבין יציאת מצרים מתחזק בספר שמואל. שבי הארון ביד פלשתים סימל את שעבוד בני ישראל במצרים, ויציאתו של הארון בדרך נס מארץ פלשתים, לאחר שורה של מכות שהוכו הפלשתים, מזכירה את יציאת מצרים. הכתוב אינו מסתפק בדמיון בלבד, אלא מצטט את דברי הקוסמים הפלשתים (כעין חרטומי מצרים) שערכו השוואה כזו באופן מפורש.²² ההשוואה בין תקופת השופטים לבין שעבוד מצרים מלמדת אותנו שבמובן מסויים שעבוד מצרים עוד לא תם. אף על פי שישראל כבר יושבים על אדמתם, אין זו ישיבה של בני חורין הנטועים על אדמתם בדרך קבע.

ה. איסור השיבה למצרים

לאור זאת אפשר להבין את הציווי למלך, בדברים יז, טז:

רק לא ירבה לו סוסים ולא ישיב את העם מצרימה למען הרבות סוס וה' אמר לכם לא תוסיפון לשוב בדרך הזה עוד.

על המלך למעט בסוסים, כדי שלא ישיב את העם למצרים, שהיתה מקור הסוסים. תלות בטחונית במצרים, היתה עלולה לחזור ולהוליך לתלות

19. מיציאת מצרים ועד לבנין בית המקדש עברו ארבע מאות ושמונים שנה (שם ו, א).

20. שמואל ב כד.

21. שופטים טו, יח-יט.

22. שמואל א ה-ו. דברי הקוסמים שם ו, ו. הוה גם דברי הפלשתים שם ד, ח.

הרב ישראל סמט

תרבותית. השיבה למצרים המשיכה להיות סכנה מאיימת. ולכן נאמר בתוכחה בדברים כח, סח:

והשיבך ה' מצרים באניות בדרך אשר אמרתי לך לא תסיף עוד לראתה והתמכרתם שם לאיביך לעבדים ולשפחות ואין קנה.

הקללה האחרונה שבתוכחה, אולי זו הכוללת את כולן, היא ביטול יציאת מצרים. אולי אפילו שיבה למצב נחות מאשר במצרים. אז היינו עבדים וכאן ינסו ישראל למכור עצמם לעבדים ולשפחות ולא יהיה מי שיקנה אותם.²³ לפי מה שראינו עד כה, עד לימי שלמה החשש מפני שיבה למצרים אינו רק מפני אפשרות ביטול יציאת מצרים. חשש זה נובע מכך שיציאת מצרים נתפסה כמעשה שלא הושלם. עם ישראל אמנם נכנס לארץ ישראל, אך כל זמן שהיציאה ממצרים לא הושלמה, כל זמן שעם ישראל לא הכה שורש בארצו, הוא עלול להעקר ממנה ולשוב למצרים.

1. המשך יציאת מצרים

כניסת ישראל לארץ, היתה סמוך לחג הפסח. ביהושע ה, מסופר שאחרי חציית הירדן חנו ישראל בגלגל, שם מלו את עצמם ואח"כ חגגו את הפסח. אפשר להסביר את הכניסה לארץ בעונה זו בסיבות גשמיות: נוח להתחיל מלחמה באביב ולא בחורף. אך קשה להימלט מתחושה שלא במקרה הוצמדה הכניסה לארץ לחג הפסח. חג הפסח מזוהה יותר מכל חג אחר עם יציאת מצרים. קרבן הפסח הוא קרבן היציאה: אותו אכלו ישראל מעט לפני שיצאו ממצרים, דמו הגן עליהם מפני מכת בכורות, והוא מסמל את לידתו של עם ישראל כשיצא מתחת יד מצרים.²⁴ כידוע, לא היתה היציאה ממצרים קלה, לא רק בגלל המצרים שניסו להשיב את בני ישראל למצרים, אלא גם בגלל ישראל שהתקשו להתנתק ממנה. בני ישראל לא הסתגלו למצבם החדש וכשנתקלו בקשיים בדרך, ביטאו רצון לחזור למצרים.²⁵ דור יוצאי מצרים התקשה להשתחרר מהעבדות שבליבו.

כאמור, עם הכניסה לארץ ישראל, לפני הקרבת קרבן הפסח, נצטוו ישראל למול את עצמם. לאחר המילה, אמר ה' ליהושע:

23. ראה רש"י וראב"ע.

24. השה מאמרי 'טעמו של פסח' (לעיל הע' 1) בעיקר עמ' 40-42.

25. שמות יד, יא; במדבר יד, ג-ד.

נטיעת ישראל באדמתו

ויאמר ה' אל יהושע היום גלותי את חרפת מצרים מעליכם ויקרא שם המקום ההוא גלגל עד היום הזה (יהושע ה, ט).

לכאורה אין הדבר מובן: מה עניין 'חרפת מצרים' אצל המילה שעשו ישראל? אדרבה: מפורש בכתוב שדווקא במצרים מלו, ובמדבר לא! הדבר גם קשה מצד עצמו: מדוע מלו במצרים, ואילו במדבר, כשהיו ישראל חופשיים, דווקא אז לא מלו את בניהם?

התשובה לתמיהות אלה תלויה בהבנה שיציאת מצרים הינה תהליך, ולא אירוע חד פעמי. אף שהדבר אינו מפורש בכתוב מסתבר שעוד במצרים ישראל מלו את עצמם לפני הקרבת הפסח, כיון שהקרבתו הייתה מותנית במילה. כלומר: כשהתקרבו פעמי החירות, היו כל ישראל נימולים. כשגרס חטא המרגלים, ונתעכבו ישראל במדבר, נוצרה עצירה בתהליך הגאולה. תגובת העם על דבריהם של המרגלים הייתה: "ויאמרו איש אל אחיו נתנה ראש ונשובה מצרימה" (במדבר יד, ד). העם עדיין חולם על שיבה למצרים ולא הפנים את החרות שניתנה לו. זו היא 'חרפת מצרים' – העבדות שבתוך העם.²⁶ העדרה של ברית המילה ביטא את חרפת העבדות שלא סרה. חידוש ברית המילה, עם כניסתו של הדור החדש לארץ, ביטא את הסרתה של חרפה זו. דור חדש נוצר, אשר לא ידע גלות. ברור אם כן, מדוע נבחר זמן הפסח לשם כניסה לארץ. קרבן הפסח בצירוף למילה שקדמה לו, סימלו את היציאה ממצרים. הכניסה לארץ היא המשך התהליך של יציאת מצרים ובדין שתיעשה סמוך להקרבת הפסח.²⁷

ז. איפה יום העצמאות?

שאלה מפורסמת היא מדוע לא נותרו בידינו חגים מימי הבית הראשון, כגון: חג כניסה לארץ, חג בניין בית המקדש, וכיו"ב.²⁸ לפי האמור התשובה

26. כמה מפרשים ביארו שהערלה היא החרפה. רלב"ג פירש: אמונותיהם הנפסדות. ר' יוסף אבן קספי פירש שהמצרים לא האמינו שיכנסו לארץ ויחזיקו בה, ועם הכניסה לארץ נגולה מעליהם חרפה זו.

27. מעין זה ברוקח על חג הסוכות (ס"ו ר"ט): "כל זמן שלא כבשו וחלקו קורא יציאת מצרים, כמו שכתוב: 'אשר הכה משה ובני ישראל בצאתם ממצרים'" (דברים ד, מו). לדבריו, הביטוי 'יציאת מצרים' בלשון התנ"ך, עשוי לתאר את התקופה שנמשכה עד סוף השנה הארבע עשרה ליהושע בן-נון.

28. אמנם עיין: הרב משה צבי נריה, "תוספת ימי שמחה לישראל", צניף מלוכה, כפר הרו"ה תשנ"ב, עמ' 103 הכותב שיום ט"ו בחדש אב נוסף עוד בימי המקרא. אמנם אין ראיה מהמקרא שיום זה נחגג, ושנחגג על ידי כל ישראל. ראה עוד: הרב שלמה

הרב ישראל סמט

לכך היא שבימי הבית הראשון נתפסו האירועים ההסטוריים כהמשך לאירועים המצויינים בתורה. הכניסה לארץ לא נתפסה רק כעניין העומד בפני עצמו, אלא כהמשך הנדודים במדבר ויציאת מצרים. אין צורך לחגוג בנפרד את הכניסה לארץ, אלא להוסיף על זכרון יציאת מצרים. יתר על כן: יציאת מצרים והכניסה לארץ נתפסו כהישג שאינו מובטח לגמרי ויש לשמור עליו. אם עם ישראל יחטא, הוא עלול לשוב לימי הנדודים במדבר, או אף לשעבוד מצרים. גם אם אין מדובר על שיבה למדבר ממש, השיבה למדבר עלולה להיות ע"י הפיכת ארץ ישראל למדבר, על ידי בצורת שהופכת את הארץ למדבר,²⁹ והשיבה למצרים עלולה לבוא גם באופן אחר, על ידי שעבוד בארץ. הנבואה ראתה בכל שעבוד — אפילו בארץ ישראל — כשיבה למצרים, ובכל ישועה חיזוק ליציאת מצרים. באי הארץ לא חשו בצורך להוסיף ימי זכרון לכניסה לארץ כיוון שחגי התורה שהם זכר ליציאת מצרים, ביטאו גם את המשכה של היציאה, את ההאחזות בארץ ישראל.

ח. חנוכת בית המקדש הראשון

הכניסה לארץ ישראל בימי יהושע היתה סמוך לפסח. סוג נוסף של אירועים, היה רגיל להיות סמוך לחג הפסח: חנוכת בית המקדש. מצאנו בתנ"ך פעמים רבות בהן נחנך משכן או מקדש. בימי משה, נחנך המשכן בחדש ניסן (שמות מ; במדבר ז). חזקיהו שיפץ את בית המקדש בחודש ניסן ואחריו חגג את הפסח (דברי הימים ב כט). נראה שטיהור בית המקדש בימי יאשיהו, היה לפני חג הפסח ואחריו חגגו את הפסח ברוב עם (מלכים ב כג). בימי בית המקדש השני, הושלם המקדש בשלושה באדר, ואחר כך חגגו את הפסח (עזרא ו). לעומת כל אלה, נחגגה חנוכת בית המקדש בימי שלמה, סמוך לחג הסוכות ובחג עצמו.³⁰

אפשר להסביר את התאריך החרוג שנבחר לחנוכת בית המקדש בכך שאז הושלמה בנייתו, אך טיעון זה אינו נכון. בניית בית המקדש הסתיימה

גורן, "הסמכות לקביעת יום-טוב בזמן הזה", תורת השבת והמועד, ירושלים תשמ"ב, עמ' מט. הרב נתן צבי פרידמן "בדין יום העצמאות", בתוך: הלכות יום העצמאות ויום ירושלים (עורך: פרופ' נחום רקובר), ירושלים תשמ"ה, עמ' קג.
29. ראה מאמרי: "הגשם בירושלים", בתוך: כלביא שכן — אסופת מאמרים בנושא ימי זכרון וגאולה לזכרו של גד עזרא, מרכז שפירא: מכון תורני ישיבת אור עציון, תשס"ג, עמ' 468-469.

30. מלכים א ח, ב; שם ח, סה; דברי הימים ב ז, ח-י.

נטיעת ישראל באדמתו

בחדש חשון,³¹ וחנכתו נדחתה כמעט בשנה — עד לתשרי שאחריו. מסתבר איפוא, שתאריך חנוכת בית המקדש בימי שלמה נבחר בכוונת מכוון. מהי הסיבה לחנוכת בית המקדש סמוך לחג הסוכות?

הכתוב מתאר את הזמן בו נחגגה חנוכת בית המקדש במלים הבאות:

ויקהלו אל המלך שלמה כל איש ישראל בירח האתנים בחג הוא
החדש השביעי (מלכים א ה, ב)

בכתוב מודגשת העובדה שחנוכת בית המקדש היתה 'בחג', כלומר בחג הסוכות.³²

כדי להבין את הבחירה שבחר שלמה, לחנוך את בית המקדש 'בחג', סמוך לחג הסוכות, עלינו להבין את משמעות חג הסוכות.

מלבד קרבנות החג,³³ ישנן בסוכות עוד שתי מצוות עיקריות: ארבעת המינים והסוכה. מצוות אלה מייצגות את פניו הכפולות של חג הסוכות, את הצד ההסטורי והצד החקלאי. הסוכה מייצגת את ההליכה במדבר כנאמר בויקרא כג, מב-מג:³⁴

בסכת תשבו שבעת ימים כל האזרח בישראל ישבו בסכת. למען ידעו דרתיכם כי בסכות הושבתי את בני ישראל בהוציא אותם מארץ מצרים אני ה' אלקיכם.

31. מלכים א ו, לח.

32. 'חג' סתם הוא חג הסוכות, ראה יחזקאל מה, כה.

33. אפשר ששבעים קרבנות החג מייצגים את הפן האוניברסלי של החג והם מסמלים את שבעים האומות (סוכה נה ע"ב, ועוד). לפי זה נוכל להסביר ששלמה בחר בחג הסוכות לחנוכת בית המקדש כי בית המקדש נתפס כמקום תפילה גם לגוים (כפי שנאמר בתפילת שלמה עם חנוכת ביהמ"ק, מלכים א ה, מא-מג). הפן האוניברסלי של חג הסוכות הודגש גם בדברי הנביא זכריה (יד, טז-יט). אמנם יתכן שראית חג הסוכות כחג אוניברסלי נובעת מכך ששלמה, שהיה בעל ראייה אוניברסלית, בחר בחג הסוכות לחנוכת המקדש, ולא להפך.

34. או לתקופה הראשונה של ההאחזות בארץ, שלפי האמור כאן ממשיכה את תקופת הנדודים במדבר. בספר נחמיה (ח, יז) מסופר על שבי הגולה שחגגו את חג הסוכות: "ויעשו כל הקהל השבים מן השבי סכות וישבו בסכות כי לא עשו מימי ישוע בן נון כן בני ישראל עד היום ההוא ותהי שמחה גדולה מאד". פסוקים אלה מוקשים. וכי לא חגגו ישראל את חג הסוכות מימי יהושע? כמה הסברים לתמיהה זו נאספו בפירוש דעת מקרא שם, הערה 20. מכנה משותף לשתי חגיגות הסוכות — זו שבימי יהושע וזו שבימי עזרא הוא, שהן נחגגו בתקופה של התנחלות בארץ ישראל. קודם שהתיישבו ישראל על אדמתם ובבתיהם, ישבו בסוכות. השוה לדברי הרוקח (סי' ריט) שסבר שהסוכות הן סוכות הצבא הכובש את ארץ ישראל.

הרב ישראל סמט

ארבעת המינים, הצומחים בארץ ישראל, מייצגים את שמחת עובד האדמה ב'חג האסיף'.³⁵ ישנו ניגוד מסויים בין שתי בחינות אלה של החג.³⁶ היציאה מהבית לסוכה יש בה עזיבת הרכוש, יציאה מבית מוגן ובטוח. ואילו שמחת חג האסיף מבטאת את מה שהאדם הצליח לצבור במשך השנה החקלאית. אפשר לראות בניגוד זה מסר חינוכי: דווקא בשעה שטוב לנו, עלינו לזכור מי הביא אותנו לכך, ומאיזה מצב. כך פירש רשב"ם בויקרא כג, מג:

למען ידעו דורותיכם [וגו'] — ... זה טעמו של דבר. חג הסוכות תעשה לך באוספך מגרנדך ומיקבך באוספך את תבואת הארץ ובתיכם מלאים כל טוב דגן ותירוש ויצהר, למען תזכרו כי בסוכות הושבתי את בני ישראל במדבר ארבעים שנה בלא יישוב ובלא נחלה, ומתוך כך תתנו הודאה למי שנתן לכם נחלה ובתיכם מלאים כל טוב, ואל תאמרו בלבבכם כחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה. וכסדר הזה נמצא בפרשת עקב תשמעון וזכרת את כל הדרך אשר הוליכך ה' אלקיך זה ארבעים שנה וגו' ויאכילך את המן וגו'. ולמה אני מצוה לך לעשות זאת? כי ה' אלקיך מביאך אל ארץ טובה [וגו'] ואכלת ושבעת [וגו'] ורם לבבך ושכחת את ה' וגו' ואמרת בלבבך כחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה וזכרת את ה' אלקיך כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל. ולכך יוצאים מבתים מלאים כל טוב בזמן אסיפה ויושבין בסוכות לזכרון שלא היה להם נחלה במדבר ולא בתים לשבת. ומפני הטעם הזה קבע הק' את חג הסוכות בזמן אסיפת גורן ויקב, לבלתי רום לבבם על בתיהם מלאים כל טוב פן יאמרו ידינו עשו לנו את החיל הזה.

בפרקים העוסקים בחנוכת בית המקדש, נקרא חג הסוכות רק בשם 'חג'.³⁷ יתכן שאין זה מקרה שהשם סוכות אינו מופיע. שלמה בחר בחג הסוכות לחנוכת המקדש, תוך הדגשת ההאחזות בארץ ישראל. בחג הסוכות שחגג שלמה בחנוכת בית המקדש, נדחק זיכרון יציאת מצרים. הסוכה המזכירה את יציאת מצרים לא נועדה אלא לדור שהחל להתנחל בארץ, ועל השובע רצתה תורה שיזכור גם את ימי הרעה במדבר. אבל בשעה שנועדה להשלים את

35. אחד משמותיו של חג הסוכות בתורה, שמות כג, טז; לד, כב ועוד.

36. אמנם אפשר לראות גם ביציאה לסוכה חלק משמחת האדם בטבע. אין זה מקרה שהסוכה עצמה מסוככת ב'פסולת גורן ויקב' (סוכה יב ע"א), כרמזו של רשב"ם המובא כאן.

37. מלכים א ח, ב; שם ח, סה.

נטיעת ישראל באדמתו

ההיאחזות הקבועה בארץ, אין להזכיר את אפשרות הנדודים. בניין בית המקדש בימי שלמה, מסמל את הקביעות, את נטיעת עם ישראל בארץ, ועל כן לא הוזכרו בו סוכות. על המעבר מסוכה לבנין של קבע, עמדו חז"ל בבראשית רבה (וילנא) נו, י:

ר' ברכיה בשם רבי חלבו אמר עד שהוא שלם עשה לו הקב"ה סוכה והיה מתפלל בתוכה שנאמר: "ויהי בשלם סכו ומעונתו בציון" (תהלים עו, ג), ומה היה אומר? יהי רצון שאראה בבנין ביתי.

הסוכה קשורה לתקופת הנדודים. תפילתו של מקום בתקופה זו היא: יהי רצון שאראה בבנין ביתי, כאדם המשתוקק להגיע אל המנוחה ואל הנחלה. שלמה לא בחר בחודש ניסן ובחג הפסח כדי לחנוך את בית המקדש, משום שרצה להדגיש שבניין בית המקדש לא יהיה רק המשך התהליך (ההפיך) של יציאת מצרים, אלא התחלה של תקופה חדשה. בניין בית המקדש היה צריך להתחיל תקופה של נטיעה. שלמה ביקש שבית המקדש שהוא בונה יהיה נצחי, ששכינה תשרה בו תמיד ועם ישראל לא יגלה עוד מארצו. כך הבין שלמה את הנטיעה של ישראל בארצו: לא נטיעה לזמן, אפילו לא לזמן מרובה, אלא לנצח, כימי השמים על הארץ.

ט. מקדש ומשכן

הבנה זו של המגמה העומדת ביסוד חנוכת המקדש של שלמה, יכולה לבאר תמיהות אחדות שמעוררת צורתו של בית המקדש הראשון. המקדש שבנה שלמה, היה שונה מהמשכן בפרטים רבים. נמנה כמה מהם: ארכו ורחבו של המקדש היו כפולים מאלה של המשכן.³⁸ במקדש נוספו כיורים ומנורות (מלכים א ז, מט) ולפי המסופר בדברי הימים גם שולחנות (דברי הימים ב ד, ז-ח).³⁹ בבית המקדש נוספו בקודש הקדשים שני כרובי ענק מעץ,⁴⁰ שהועמדו על רצפת הבית, והארון הוכנס מתחת לכנפיהם (מלכים א ו, כג-כח; שם ח, ו-ז).

38. אורך המשכן היה 20 אמה, ורחבו כ-10 (שמות כו, טו-כב). אורך המקדש היה 60 אמה ורחבו 20 (מלכים א ו, ב).

39. על הצורך גם בשולחנות, ראה: הרב יונה מרצבך, "בית המקדש והמשכן" בתוך: עטרת צבי — ספר היובל לכבוד הרב יוסף ברייער, ניו יורק: פעלדהיים, תשכ"ב, עמ' לח-מד.

40. גבהם עשר אמות ואורך כל כנף חמש אמות (מלכים א ו, כג-כז).

הרב ישראל סמט

הרוח הכללית העומדת מאחורי שינויים אלה, היא הצורך לבטא את ההאחזות של ישראל בארץ. כאמור לעיל, מבטא בית המקדש את המנוחה, את נטיעת ישראל בארצם. הנביא ישעיהו התנבא על עם ישראל במשל, בו הוא מתאר נטיעת כרם וטיפול טוב בו, שלא הניבו את הפירות המקווים. על פי דברי הנביא "... כרם ה' צבאות בית ישראל ואיש יהודה נטע שעשועיו..." (ישעיהו ה, ו). כלומר: נבואה זו מצטרפת לנבואות המדמות את הדרך בה ה' מנהיג את עמו, לנטיעת עצים. מצאנו שחכמים דרשו בגמ' בסוכה מט ע"א, על פסוק בפרק זה את המשל הבא:

"אשירה נא לידידי שירת דודי לכרמו כרם היה לידידי בקרן בן שמן. ויעזקהו ויסקלהו ויטעהו שרק ויבן מגדל בתוכו וגם יקב חצב בו..." (ישעיהו ה, א-ב) **ויטעהו שרק — זה בית המקדש.**

לפי מדרש זה בנין בית המקדש מבטא את השלמתה של נטיעת ישראל על אדמתם.

השינויים בבניין בית המקדש, מבטאים רעיון זה. גדלו של בית המקדש מסמל קביעות. אין זה אוהל מטלטל, אלא מבנה גדול וקבוע בנוי מאבן.⁴¹ מספר המנורות⁴² מתחייב מגדלו של המבנה.

י. כרובים — קבע ועראי

אחד השינויים הבולטים במקדש שלמה ביחס למשכן, היו הכרובים שהוסיף שלמה. כאמור, שלמה לא הסתפק בכרובי הזהב שעל הכפורת, אלא הוסיף כרובי עץ ענקיים שעמדו על רצפת המקדש. במשכן היו הכרובים מקום השראת השכינה, משם נשמע קול ה' המדבר אל משה כאמור במדבר ז, פט:

ובבא משה אל אהל מועד לדבר אתו וישמע את הקול מדבר

41. אע"פ שעיקר הבניה של שלמה מאבן היתה, מרובים בה התיאורים על שימוש בעצים, לקירוי או לציפוי וריצוף. המלה עץ מופיעה רק בפרקי שלמה כעשרים פעם, יותר מאשר בכל אחד מספרי הנביאים הראשונים האחרים. (בספרים יהושע שופטים ושמואל מופיעה המלה עץ בסה"כ עשרים ושמונה פעמים). בתיאור גדולתו ועושרו של שלמה נאמר: "ויתן המלך את הכסף בירושלם כאבנים ואת הארזים נתן כשקמים אשר בשפלה לרב" (מלכים א י, כז). ריבוי הזכרת העצים אצל שלמה קשור לריבוי הבניה, אך גם מסמל את נטיעת ישראל בארץ.

42. ואולי כתוצאה מכך מספר השולחנות, עי' במאמרו של הרב מרצבך, לעיל הערה 39.

נטיעת ישראל באדמתו

אליו מעל הכפרת אשר על ארן העדת מבין שני הכרבים וידבר אליו.

מה משמעות הוספת הכרובים?

הכרובים במשכן עמדו על הארון. הסיבה להשראת שכינה ממקום זה מובנת. בארון נמצאים לוחות הברית שכרת הקב"ה עם ישראל, והוא הכלי שנמצא במרכז קודש הקדשים. ישנו שוני בין הארון לבין שאר כלי המשכן בפרט בעל משמעות. לכל כלי המשכן היו בדים, מעין מוטות ששימשו לנשיאת הכלי ממקום למקום על ידי הלויים. הארון הוא היחיד מבין הכלים שהבדים נמצאים עליו תמיד, ויש איסור להורידם ממנו:

בטבעת הארון יהיו הבדים לא יסורו ממנו (שמות כה, טו)

מדוע אין להסיר את הבדים מן הארון?⁴³ הנושא בו אנו עוסקים, מאיר את השאלה מזווית מיוחדת: בדי הארון הנמצאים עליו תמיד, מדגישים את היות הארון מוכן לתזוזה. כביכול אין השראת השכינה בישראל קבועה. בתיאור הכנסת הארון אל הדביר בימי שלמה נאמר במלכים א ח, ו-ח:

ויבאו הכהנים את ארון ברית ה' אל מקומו אל דביר הבית אל קדש הקדשים אל תחת כנפי הכרובים. כי הכרובים פרשים כנפים אל מקום הארון ויסכו הכרבים על הארון ועל בדיו מלמעלה. ויארכו הבדים ויראו ראשי הבדים מן הקדש על פני הדביר ולא יראו החוצה ויהיו שם עד היום הזה.

הארון הוכנס אל תחת כנפי הכרובים (שעשה שלמה). לאחר שהוכנס הארון אל מקומו, הבדים שלא הוסרו, בלטו ונראו מן הקודש. הכתוב הדגיש את הבדים הבולטים ללמדנו שאמנם הארון הוכנס 'אל מקומו', אך הבדים לנשיאתו ממנו, מוכנים. כביכול לא ישב אלקים על הארץ אלא בדרך עראי. הכרובים שהוסיף שלמה, ביטאו את ההפך: הם היו מעץ ולא מזהב, ועמדו על רצפת המקדש. השראת השכינה עוברת כביכול מכרובים המצויים על הארון הנייד, לכרובים המצויים אמנם מעל הארון, אך הם גדולים מאד, לא מיטלטלים, ורגליהם נטועות באדמת הארץ. הם עשויים מעץ – מעין עץ הנטוע באדמה.

43. תשובות רבות נאמרו לשאלה זו. חלקם נאספו ע"י נחמה ליבוביץ, עיונים חדשים בספר שמות, ירושלים תשל"ה, עמ' 358-360; הרב אלחנן סמט, עיונים בפרשות השבוע, ירושלים תשס"ב, עמ' 228-231.

יא. שלמה שדומה לנטיעה במלכותו

חז"ל בגמ' בבבא בתרא צא ע"ב דרשו:

יושבי נטעים (דבה"א ד, כג) — זה שלמה שדומה לנטיעה במלכותו.

דרשת חז"ל מבטאת היטב את תקופת שלמה: תקופה המאופיינת בהרגשה של נטיעה וקביעות. עם ישראל הגיע אל המנוחה ואל הנחלה, ושכינת ה' התיישבה במקומה הקבוע. לא נותר לעץ אלא לצמוח ולהתפשט. כפי שלמדנו כאן, בית המקדש של שלמה ביטא אף הוא את הרעיון שעם ישראל הגיע למצב של קבע.

כאמור לעיל, הסיבה לבחירת חודש תשרי לחנוכת בית המקדש היתה הרצון להסמיך אותה לחג הסוכות, חגה של ארץ ישראל. בזמן חנוכת בית המקדש, התפלל שלמה על כך שנטיעה זו תהיה קבועה במקומה, שעם ישראל יוסיף לשבת על אדמתו בהנהגת מלך מבית דוד.⁴⁴ כידוע, רצונו זה של שלמה לא ניתן לו. עוד במהלך בניית בית המקדש אמר ה' לשלמה במלכים א ו, יא-יג:

ויהי דבר ה' אל שלמה לאמר. הבית הזה אשר אתה בנה אם תלך בחקתי ואת משפטי תעשה ושמרת את כל מצותי ללכת בהם והקמת את דברי אתך אשר דברתי אל דוד אביך. ושכנתי בתוך בני ישראל ולא אעזב את עמי ישראל.

אין די בבית אם אין השכינה יכולה לשרות בישראל.⁴⁵ שכינת ה' בתוך ישראל, תלויה בתנאי: אם המלך ועמו ילכו בחקות ה' וישמרו את משפטי.

לאחר תפילת שלמה, אמר ה' לשלמה שנית, במלכים א ט, ד-ט:

ואתה אם תלך לפני כאשר הלך דוד אביך בתם לבב ובישר לעשות ככל אשר צויתך חקי ומשפטי תשמר. והקמת את כסא ממלכתך על ישראל לעלם כאשר דברתי על דוד אביך לאמר לא יכרת לך איש מעל כסא ישראל. אם שוב תשבון אתם ובניכם מאחרי ולא תשמרו מצותי חקתי אשר נתתי לפניכם והלכתם ועבדתם אלהים אחרים והשתחוויתם להם. והכרתי את ישראל מעל פני האדמה אשר נתתי להם ואת הבית אשר הקדשתי לשמי אשלח מעל פני והיה ישראל למשל ולשנינה בכל העמים. והבית הזה יהיה עליון כל עבר עליו ישם ושרק ואמרו על מה עשה ה'

44. מלכים א ח, טו-טז.

45. כך נאמר גם בתורה: "ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם" (שמות כה, ח).

נטיעת ישראל באדמתו

ככה לארץ הזאת ולבית הזה. ואמרו על אשר עזבו את ה' אלקיהם אשר הוציא את אבתם מארץ מצרים ויחזקו באלוקים אחרים וישתחוו להם ויעבדם על כן הביא ה' עליהם את כל הרעה הזאת.

בנבואה זו נוסף שלא רק השראת שכינה תלויה במעשי ישראל, אלא גם ישיבתם על אדמתם. אם לא ישמרו ישראל את דרך ה' יעקרו מעל אדמתם.

יב. הסכנה האורבת לנוטע

נחזור למה שפתחנו בו. בבריאת העולם, נטע ה' גן, ושם שם את האדם הראשון. נטיעת העצים מסמלת את שאמור היה להיות גם בתחום האנושי: האדם היה צריך להשאר במקום אותו ייעד לו ה'. החטאים של אדם וקין מלמדים על הסיכון שיש בנטיעת האדם במקום אחד. אדם הנטוע במקומו נקשר לעולם הגשמי ומזדהה עמו, צובר כוח ורכוש ועלול להגיע להשחתה מוסרית.⁴⁶ עונשם של אדם וקין נועד לתקן את הסיבה לחטא. המשחית את דרכו גולה ונעקר ממקומו.

ייעודו של עם ישראל הוא לעסוק בעבודת האדמה בדרך שלא תקלקל אותו. להנות מהשפע שמציעה הארץ בלא להיות מושחת. לדאבונינו לא תמיד הדבר עולה יפה. ריבוי כסף וזהב, הצלחה כלכלית וצבאית, עלולים לגרום להידרדרות חברתית ודתית.⁴⁷ אין זה מקרה איפוא, שחג האסיף, החג בו מודגש ביותר קשר הקבע לארץ וההנאה ממנעמיה, הוא החג בו בחרה התורה להזכיר לנו את ימי ההליכה במדבר בזמן יציאת מצרים. "...למען הודיעך כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם כי על כל מוצא פי ה' יחיה האדם" (דברים ת, ג).⁴⁸ הנסיון לבסס את נטיעת ישראל בארץ ולהפכו לנצחי, כפי שניסה שלמה לעשות, לא עלה יפה. סופם של העושר וההצלחה שגרמו לקלקול ובסופו של דבר הוליכו לגלות. כשלון שלמה בירר שזכרון יציאת מצרים נחוץ לא רק כל זמן שתהליך הנטיעה בארץ לא הצליח, אלא גם, ואולי דווקא, לאחר הצלחתו. התברר שנטיעת ישראל בארץ אינה נצחית, אלא מותנית בתנאי.

46. עי' במאמרי: 'הגשם בירושלים', (לעיל הע' 29), עמ' 460-462.

47. כפי שתיארה התורה בדברים ה, יא-יח; שם לב, טו.

48. וכדרך שפירש רשב"ם שהוזכר לעיל, ועוד.

הרב ישראל סמט

עובדה מפתיעה היא, שמצאנו שהמקרא מדמה את מנהיגי העם לרועים, אך לא מצאנו בשום מקום שמנהיגי העם מדומים לנוטעים.⁴⁹ לפי האמור כאן אנו מצפים לכך, שמלך כמו שלמה שבימיו ישבו כל ישראל על אדמתם "איש תחת גפנו ותחת תאנתו" (מלכים א ה, ה), היה צריך להיות מדומה לנוטע. כך דרשו חז"ל על שלמה, 'שדומה לנוטעה במלכותו',⁵⁰ אך הדבר אינו מפורש במקרא. יתכן שהסיבה לכך היא שהמקרא הסתייג מייחוס נטיעתם של ישראל לאדם. למרות שבני האדם עושים מאמץ גדול להאחז בארץ, נטיעה זו אינה נצחית אלא אם ה' יעשנה. אין בכוחו של אדם להביא את ישראל לחיי קבע בלא שה' יטע אותם, ונטיעת ה', על תנאי היא באה. אם ייטיבו ישראל מעשיהם, יזכו להיות כעץ שתול על מים; אם ירעו ישראל את מעשיהם, יחזרו לנדוד כצאן.

יג. לעתיד לבוא — נטיעה נצחית

מתחילה, מטרת בוא ישראל לארץ היתה להיות נטועים בדרך קבע. כך דרשו חז"ל במכילתא דרבי שמעאל בשלח — מס' דשירה פרשה י:

"תביאמו ותטעמו" נטיעה שאין בה נתישה שנאמר: "ובניתים ולא אהרוס ונטעתיים ולא אתוש" (ירמיה כד, ו), "ונטעתיים על אדמתם ולא ינתשו עוד" (עמוס ט, טו).

עם זאת, למדנו שנטיעה קבועה דורשת הליכה בדרך ה'. כשחטאו ישראל נעקרו וניתשו מעל אדמתם. תקופת שלמה היתה קרובה למצב הנטיעה השלמה, ושימשה לנביאים דגם לימות המשיח. אחדים מתיאורי תקופת הגאולה בדברי הנביאים, נלקחו מתיאורי תקופת שלמה.⁵¹ ברם, רצונו של שלמה להפוך את ישיבת ישראל בארצם לנצחית, הקדים את זמנו. לפי מה שראינו, אין די בזכרון הנדודים והגלות כדי לתקן את מעשי האדם. עדיין היה צורך באפשרות ממשית של ביטול ההאחזות בארץ. המלך שלמה ניסה להביא את העם למצב בו גלות לא תתכן עוד, ואף זכרון הגלות יהיה מיותר. השאיפה להביא את ישראל לנוטעה נצחית, שאיפה ראויה היתה, אך כל זמן שלא הפכה האנושות מתוקנת, הטילה התורה מגבלות על כך. אין לחגוג את חג האסיף ללא הדגשת יציאת מצרים, ואף ללא הידיעה שהיא עשויה להבטל.

49. אמנם מצאנו כמה ממנהיגי האומה עוסקים בחקלאות: שאל בא אחרי בקרו (שמואל א יא, ה), אלישע החורש בשנים עשר בקר (מלכים א יט, יט), ועוד. אך לא מצאנו שהמקרא מדמה מנהיג בשר ודם לנוטע האומה במקומה.

50. דבריהם הובאו לעיל בפרק יא.

51. דוגמא בולטת לתופעה זו — עי' ישעיהו ס.

נטיעת ישראל באדמתו

אין מלכות מתוקנת ללא המגבלות שהטילה תורה עליה: איסור ריבוי נשים, סוסים וכסף וזהב. שלמה סבר שכבר התעלה מעל מגבלות אלה, הרבה נשים, סוסים וכסף וזהב. אך לא זכינו, והנטיעה שניטעה בימיו שבה ונעקרה.

המעשה האחרון המסופר על אנשי הבית הראשון, היה החלטת שארית הפליטה שישבה בארץ, להמלט מפני הכשדים לארץ מצרים (ירמ' מב-מג). לפני שהחליטו כך (בניגוד לצו ה'), אמר ה' להם, בירמיהו מב, י:

אם שוב תשבו בארץ הזאת ובניתי אתכם ולא אהרס ונטעתי אתכם ולא אתוש כי נחמתי אל הרעה אשר עשיתי לכם:

החמצה היסטורית זו, גרמה לכך שגם ימי הבית השני לא הפכו לימי הנטיעה הקבועה, וזו נדחתה לימי גאולה אחרונה.⁵² על הגאולה האחרונה התנבא ישעיהו (יא, א): "ויצא חטר מגזע ישי ונצר משרשיו יפרה". נטיעת המלכות בישראל לא היתה לשווא. למרות שהנטיעה נעקרה, שרשיה נותרו בקרקע ומהם עתידה המלכות לחזור ולצמוח. יהי רצון שבביאתינו לארץ יתקיימו בנו דברי הנביא ונטיעתינו לא תעקר עוד.

52. ראה מאמרי: "על דברי הצומות — למהותם של צום גדליה ועשרה בטבת", בתוך: בהיותו קרוב — אסופת מאמרים לימים הנוראים, לזכרו של יחיאל שי פינפטר הי"ד, מרכז שפירא: המכון התורני ישיבת אור-עציון, תש"ס, עמ' 261-267.